

JIHLAVA

A hátunkon cipelt múlt

BARTAL DÓRA

A JUBILEUMI JIHLAVAI FESZTIVÁL A KIBESZÉLETLEN TRAUMÁK ÉS AZ ÚJ DOKUMENTUMFILMES TECHNIKÁK ÉS MÓDSZEREK KÖRÉ SZERVEZŐDÖTT.

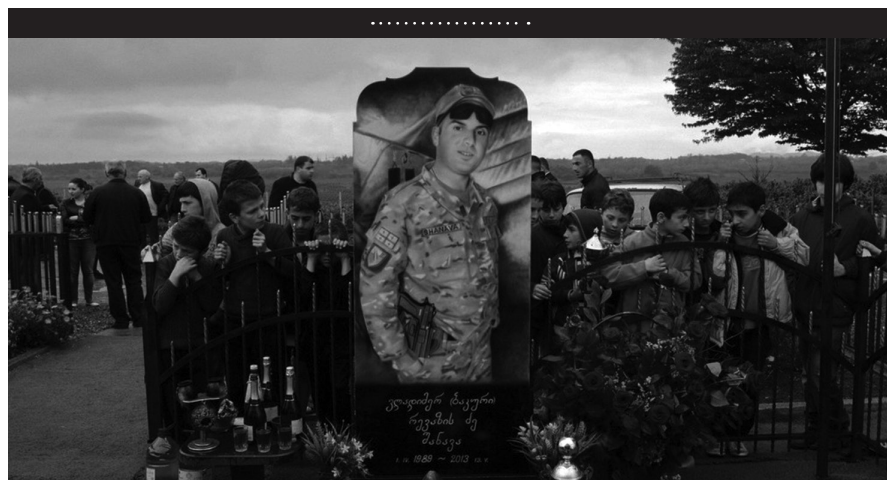
Husadik évfordulóját ünnepli cseh (pontosabban morvaországi) Jihlava nemzeti közti dokumentumfilm fesztiválja, de az ünneplés túlzó és nem is igazán pontos kifejezés. Ez már abból is látszik, hogy bármiféle felhajtás nélkül tartották a fesztivál megnyitóját és záróceremoniáját. Álmosító és giccsesen nosztalgizáló beszédek helyett a nagyteremben kifeszített vásznon élő közvetítésben nézhettek végig a meghívott vendégek, ahogy a két szórakozott műsorvezető és a fesztiváligazgató, Marek Hovorka végigfutkározzák Jihlava városát, a főtértől kezdve a DKO fesztiválközpontig, a szocializmusból itt maradt kultúrházig, hogy az épület előtt bontsanak pezsgőt pimasz gesztusként. Ezzel az egyébként formális rituálét is ironikus médiaművészeti akcióvá alakították, még ha talán ez nem is mindenkinek nyerte el a tetszését.

Az útjuk során meginterjúvolt régió képviselőjétől kezdve a polgármesteren át – aki miután megkérdezték, hogy

néz-e dokumentumfilmet mióta itt a fesztivál, egy őszinte nimmal felelt – a zsűritagokig megtárgyalták mi változott a cseh kultúrában és Jihlavában, amióta 20 éve a Dukla moziban, egyetlen helyszínen elindult a rendezvény. A nagyszámú diákközönség továbbra is a tornateremben alszik, de a mozit például azóta felújították, könyvtárat és kutatóközpontot alakítottak ki benne és ma már nyolc helyszínre is alig férnek be a vetítésekre és szakmai programokra érkező látogatók. Marek Hovorka, reflektálva a múlt eredményeire a jövővel kapcsolatban azt a kérdést is felvetette, hogy túléli-e a dokumentumfilm és a következő húsz évet, vajon milyen formát ölt a nonfikciós film 2036-ra.

Bill Morrison amerikai avantgárd művész mesterkurzust tartott a fesztiválon és kísérleti filmjeit retrospektív vetítések keretében lehetett látni. Ő viszont a filmművészet alapjainhoz tér vissza, a nyersanyaghoz. Morrison megszállott módon kiselejtezett, de filmtörténe-

Salomé Joshi:
A naplemente káprázató fénye

ti jelentőségű celluloidokra csap le a világ, de főleg az Egyesült Államok filmarchívumaiban és használja őket kiindulópontként. Sok – fikciós vagy dokumentum – nyersanyag a filmtörténet őskorából származik, amikor még a forgalmazásból kivont tekerceknek senki nem tulajdonított értéket és így nem is tárolták őket megfelelően. Az organikus módon roncsolódott, megégett képanyagot Morrison tovább rongálja vagy vágással és a zenével értelmezi őket újra absztrakt formákká, audiovizuális festményekké, akárcsak a legismertebb filmjében, a *Hívogat a fényben* (*Light is Calling*). A nyersanyag hibáin áttűnő, elmosódó szellemalakok az elmúlás és a pusztulás háborzongató lenyomatait viselik magukon, a *Decasia* vagy a *hipnotizőr* (*The Mesmerist*) pedig a horror műfajának hatásmechanizmusával is eljátszik. A fesztivál fontos kurátori munkájáról tanúskodik tehát ez a retrospektív válogatás, mivel Morrison filmjeit egyébként aligha láthatnánk Kelet-Európában megfelelő kontextusban, ahogy Éric Rohmer dokumentumfilmjeit vagy Dziga Vertov és az orosz avantgárd művei is ritkán kerülnek a laptop képernyője helyett az elsötétült mozi termekbe.

Az etnikai kirekesztésből fakadó történelmi traumák kollektív feldolgozását három film is számonkérte Jihlavában. A görög Maria Kourkouta a múlt lezáratlan konfliktusaiból vezeti le a napjainkban zajló népvándorlási krízist. Az Opus Bonum fődíjat elnyerő *Kísértetek járnak be Európát* (*Fantasmata planiountai pano apo tin Evropi*) azokról szól, akikről a nagy politikai vitákat tartják, a többségben félelmet keltenek, de mégis szépen lassan el akarja felejteni őket a világsajtó és nyugati társadalom. Idomeniben, Görögországban az átmenetinek szánt menekülttáborban két világ között rekedtek a menekültkérvők, amikor lezárták a határokat és a balkáni útvonalat. Kourkouta statikus kamerája rögzíti a tétlen várakozás, a gyakori sorban állás repetitív szituációit ebben a kerítésekkel határolt mesterséges és abszurd térben, az otthontalanságban. Azt is, amint a menekülttábor lakói benuházkodásból kitérve tiltakoznak és megállítják a vonatokat, kiharcolva a továbbindulás lehetőségét. A Niki Giannari író szavaival végződő film nyílt politikai állásfoglalás.

lás és egyben lírai elmélkedés ezekről a hazátlan emberekről, akik örökké úton vannak, de szinte semmi esélyük, hogy új otthonra leljenek.

Maria Kourkouta filmje a Szíriában egykoron befogadott görög menekültekre és a második világháborúra is emlékeztet. A „Tengerek közt”-szekció két filmjének is a kibeszéletlen történelem volt a témája. A nem is olyan régmúlt eseményei, melyeket a hallgatás és benyugvás követett. A *Lyuk a fejemben* (*Diera v hlave*) című filmben a szlovák rendező, Robert Kirchhoffa roma holokauszt túlélőit kéri meg a szörnyű bűntett helyén, a tömegsíroknál idézzék fel traumatikus gyerekkori emlékeiket. Az emlékek testközeli, a történelem a bőrükbe, húsukba mart: a rájuk karcolt horogkereszt és a sérülések nyomát máig magukon hordják. Az áldozatok szerint amíg a szlovák és a többi állam nem ítéli el a felelősöket, amíg a népirtásért nem követi meg az áldozatokat a most is lappangó gyűlöletet nem lehet megfékezni.

Az etnikai gyűlölet egy másik rémtörténetét, a koszovói albánok 1999-ben történt rejtélyes kivégzéssorozatát vizsgálja egy szerb dokumentumfilm. A szerb rendőrség és a kormány kezdetől szándékosan eltitkolta és nem ismerte el a szerb-román határnál a Dunába süllyesztett hűtőkocsi két évvel későbbi felbukkanását, melyben 55 koszovói albán holttestét találták meg. Ognjen Glavonić, a *2-es számú mélység* (*Dubina Dva*) rendezője, Robert Kirchhoff módszeréhez hasonló megközelítést választ, a végrehajtók és túlélők

Maria Kourkouta:
**Kísértetek járnak
be Európát**

vallomásait a néptelen vidékek képeivel párosítja: montázsuk fojtogató hatású. A múlt feldolgozása nélkül a jelen társadalmi kérdéseire sosem fogunk megnyugtató választ kapni.

A filmkészítés az elmúlt évtizedben sokkal demokratikusabbá vált, az emberek ma már minden lépésüket dokumentálják, majd közlésteszik az interneten. A dokumentumkészítők erkölcsi felelősségére két kiemelkedő film is rákérdezett. A Jihlavában háromszorosan díjazott grúz Salomé Joshi filmje, *A naplemente kápráztató fénye* (*Daisis Miziduloba*) egy grúz kisváros rituáléiba enged betekintést a helyi tévécsatorna riporternőjének szemén keresztül. A precíz kompozíciókkal és ragyogó színkálával dolgozó film a vidéki hagyományok és a média szertartásos és megszerkesztett jellegét hangsúlyozza, majd ezek kölcsönhatását figyeli meg. A rendező a filmvégi ironikus, önkritikus kommentárban saját kizsákmányoló módszereire is felhívja a figyelmet.

A *Mosolyogj a telefonba* (*La sonrisa telefónica*) című naplófilmet a spanyol Aitziber Olaskoaga engedély nélkül, titokban vette fel a munkahelyén, az egyik multinacionális cég, a Nike amszterdami székhelyű ügyfélszolgálatán. Illúzió nélkül tárja elénk a lélekölő ügyfélszolgálati munkát, az ott dolgozókat a globalizálódó világ rabszolgáinak tartja. A munkanélküli (többségében spanyol) fiataloknak nincs választásuk, belekényszerülnek a képességeiket alulmúló állásokba. Az ügyfélszolgálatosok kényszermunkájához persze

jópofát kell vágni és azonosulni kell a hamis cégflozofáival, ezt Olaskoaga szembeállítja a munkakörnyezet elidegenítő, üres tereivel. Szubjektív tapasztalatait megfigyelői szemszögből rögzíti és nem a hagyományos narrációval illusztrálja, hanem digitális életének nyomaival és az elvagyódását és munkaundorát kifejező internetes csevegéssel. A hangnem ironikus, de mégsem távolságtartó, mivel Olaskoaga a legegyszerűbb eszközökkel, mondhatni amatőr módon rögzített személyes benyomásai által egy nagyobb jelenséget tudott pontosan megragadni és a hasonló élethelyzetben levő fiatalok

számára azonnal felismerhetővé tenni.

Kanadából érkező *Katyusha* (*Katyusha: Rocket Launchers, Folk Songs, and Ethnographic Refrains*) Kandis Friesen munkája, aki a Szovjetunióból elűldözött és nyugatra emigráló szülők leszármazottja. Egy ismerős, de elveszett melódiába belekapaszkodva kutatja saját gyökereit és a népszerű, propagandacélokra is használt dal által előhívott kulturális emlékezetet, ami több generáció életét meghatározta. Az esszéfilm az emlékezés tudatfolyamatát az animáció és a képzőművészet segítségével, a fényképek és tárgyak kollázsából építi fel. A film jó mutatja a jihlavai fesztivál nyitottságát a társművészeteket egybefoglaló, többretegű fogalmazásmódról.

Elhallgattatni, elfelejteni akarták a cseh új hullám alkotóját is, Drahomíra Vihanovát, aki idén az életműdíjat kapta. A fiatal filmeseknek, akik ma szabadon, cenzúra nélkül választhatják meg a témáikat azt tanácsolta, hogy fedezék fel mennyire komplex esztétikai lehetőségek van az új technikákban. Vihanovához hasonlóan több idén díjazott alkotó is kompromisszummentes és független női szerző, akik az operatőri munkától kezdve a vágásig és a forgalmazásig egy kézben tartották a kreatív kontrollt és függetlenül tudtak alkotni. Csehországban és Kelet-Európában azzal együtt, hogy fejlődnek a dokumentumfilmzés intézményei, egyre több a fiatal és független filmrendező, törekszik arra, hogy újszerű, egyszerre univerzális és személyes innovatív filmnyelvet használva átalakítsa az eddig férfi dominálta dokumentumfilm-kánont. •